

Традиційна українська хата: уроки для сучасного еко-будівництва

Анна Цимбаленко, студентка¹ (ORCID: 0009-0000-2888-7721)

Київський національний університет будівництва і архітектури, Україна

АНОТАЦІЯ

У статті досліджено структурні, екологічні та просторові характеристики традиційного українського житла як джерела рішень для сучасної стійкої архітектури. Описано екологічну доцільність природних матеріалів, теплозахисні властивості, просторову ергономіку та потенціал адаптації прототипу «української хати» у XXI столітті. Робота базується на історико-архітектурному аналізі, доповненому прикладами сучасного екобудування.

Ключові слова: українська архітектура, традиційна хата, екологічна архітектура, сталий розвиток.

1. ВСТУП

Хата – це не лише місце, де мешкають люди, вона є одним із символів України. Навіть сама назва – "хата" сягає своїм корінням у глибину сторіч і зустрічається у вжитку ще наших прадавніх предків, скіфів. Хата – не просто дім в якому проживала сім'я, це окремий всесвіт, де народжувалися, росли, закохувалися, одружувалися, господарювали та помирали.

Архітектура української хати - це результат глибокого зв'язку між людиною, середовищем і традицією. З огляду на сучасні виклики зміни клімату, енергетичної нестабільності та потреби в локальних рішеннях у будівництві, актуальність звернення до традиційного досвіду постає з новою силою. Традиційне житло не тільки відображає етнокультурні особливості, а й демонструє багато рішень, які сьогодні трактуються як «інноваційні»: біорозкладні матеріали, енергоефективність, природна вентиляція, оптимальне зонування [1, с. 12].

2. МАТЕРІАЛЬНО-КОНСТРУКТИВНІ ОСОБЛИВОСТІ

Традиційна українська хата будувалася переважно з природних матеріалів, що були доступні в конкретному регіоні: глина, дерево, очерет, соломка. Найпоширенішими були глинобитні стіни, іноді саманні (глина з соломкою), з дерев'яним каркасом або без нього. Це забезпечувало не лише екологічність конструкцій, а й хорошу теплоізоляцію. Улітку в такій хаті зберігалася прохолода, а взимку - тепло. Товщина стін сягала 50–70 см, що дозволяло підтримувати стабільний мікроклімат без додаткових систем [2, с. 45].

Дах переважно був чотирихилий, дахи могли прослужити десятки років за умови правильного укладання [3, с. 78].

Покривали хати соломкою або очеретом і такі покриття називали стріхою. Така хата взимку зберігала тепло, а влітку рятувала від спеки. Біла хата. Це обов'язкова національна прикмета українців. Білення стін, яке побутувало скрізь, окрім північних районів України і Карпат, надавало українській оселі општаності. Білизна стін хата яскраво контрастувала з зеленню садів, а червоне й жовтогаряче обрамлення вікон і дверей надавало їй веселого вигляду, створювало враження, що вона суха й тепла. Привітно виглядало з-під стріхи «чоло» з двома вікнами.

Щоб стіни не замокали, а в спекотні літні дні в хаті був затінок, вздовж головного фасаду в Україні, особливо на Полтавщині й Слобожанщині, робили піддашки, сперті на стовпчики. Українська хата славиться красою і своєрідністю. В архітектурі хати вчувається потяг народних майстрів до симетрії, до певних ритмів. Це видно з розміщення вікон, головного входу, декоративних прикрас.

Вона завжди була прибрана, помазана, оздоблена витинанками, розмальована кольоровою глиною, утикана квітами, пахучими травами.

Долівка українського житла аж до початку XX ст. була переважно глиняною. Збивали її переважно з червоної глини. Щосуботи і перед святами «землю» змащували спеціальним розчином і, коли вона висихала, застеляли пахучим різнотрав'ям: татарським зіллям, м'ятою, чебрецем тощо, тому в оселі завжди стояв приємний запах трав.

Вірили, що оселя – це живий організм. Він може як допомагати своїм господарям, так і негативно впливати на їхнє життя. Існували певні заборони щодо розміщення нової будови. Наприклад, не можна було будувати хату там, де раніше проходила дорога, де когось вбили, де стояв будинок, що спалила блискавка. Придатними для споруди, так званими щасливими місцями, були такі, де могла лягти худоба, де проходили шляхи мурашок – це вважалося за символ родючості. Перед будівництвом хати на обраному місці ввечері насипали купки зерна. Якщо зранку зерно було ціле, значить, тут можна будувати хату. Можливо, це було ознакою відсутності гризунів, котрі шкодитимуть у господарстві [3, с. 4].

Рис.1

3. ПРОСТОРОВА ОРГАНІЗАЦІЯ І ФУНКЦІОНАЛЬНІСТЬ

Традиційна хата складалася з кількох основних приміщень: сіни, основна житлова кімната (власне хата), а також комора. Піч займала ключове місце в плануванні - вона не тільки обігрівала житло, а й виконувала роль кулінарного, комунікативного й навіть соціального центру [4, с. 102]. Організація внутрішнього простору була максимально раціональною, з урахуванням сонячного освітлення (вікна зазвичай виходили на південь), напрямку вітрів, сезонності

проживання. Все це створювало передумови до енергоефективного, комфортного й функціонального простору без потреби в складних інженерних рішеннях [5, с. 56].

будівництва використовували натуральних місцевих матеріалів, таких як глину, соломку та дерево, а також застосовували енергоефективні рішення, які забезпечують природну терморегуляцію та вентиляцію, як-от глиняні долівки з травами для запаху та піч як центр оселі. Це також були поширені матеріали для зведення стін та каркасів. Очерет часто використовували як додатковий матеріал для укріплення глиняних стін або як покриття для дахів.

Піч, яка була центральним елементом хати, одночасно служила джерелом тепла та ключовим елементом природної вентиляції, створюючи здоровий мікроклімат. Будівництво велося з матеріалів, доступних у місцевій місцевості, що мінімізувало витрати та шкоду довкіллю.

Хата була міцною і могла слугувати поколінням, демонструючи стійкість до природних умов. Хати вписувалися в ландшафт, використовуючи природні форми та кольори, що створювало відчуття єдності з природою.

Хата була не просто житлом, а символом добробуту, щастя та єдності роду, що є важливим аспектом для створення сучасних еко-будівель з урахуванням соціальних потреб. Навіть стіни хати вважалися "помічниками", що створювало відчуття захищеності та захисту, що важливо при проектуванні сучасного житла. Традиційна українська хата може стати джерелом натхнення для сучасного еко-будівництва завдяки використанню натуральних, місцевих матеріалів, таких як глина, солома та дерево, а також застосуванню енергоефективних рішень, які забезпечують природну терморегуляцію та вентиляцію, як-от глиняні долівки з травами для запаху та піч як центр оселі.

Традиційна українська хата демонструє принципи сталого будівництва, які варто інтегрувати в сучасні еко-рішення. Застосування натуральних матеріалів, енергоефективність та створення комфортного середовища є цінними уроками, які можуть бути використані для створення більш екологічного та здорового житла сьогодні. Сьогодні все частіше можна зустріти проекти екологічного житла, де активно використовуються принципи традиційної архітектури: природні утеплювачі, глинобитні чи саманні конструкції, очеретяні дахи. В Україні зростає кількість приватних забудовників, які свідомо обирають саме такі рішення - як з економічних, так і з екологічних причин.

Науковці, архітектори й етнологи зазначають, що феномен «української хати» містить глибокі знання про сталі практики, що відповідають принципам зеленого будівництва. Водночас важливо не лише копіювати зовнішній вигляд, а й адаптувати ці принципи до сучасного технічного рівня та потреб.

5. ВИСНОВОК

Протягом ХХ ст. в Україні знищено цілий комплекс самовідного народного будівництва, підірвано демографічний розвиток українців. Ті залишки традиції, що ще живіють, перебувають у кризі. Поодинокі рештки та взірці народного будівництва швидко зникають. Традиційні технології будівництва помирають разом зі старими майстрами, вони не переходять новим поколінням. З огляду на глобальні виклики, традиційна українська хата є не анахронізмом, а цінним джерелом архітектурної мудрості. Її конструкції, просторові рішення та матеріали можуть бути осмислено використані в сучасному еко будівництві, слугуючи не лише зразком сталості, а й естетичним і культурним орієнтиром для архітекторів нової доби.

Список літератури:

- [1] Масненко В. Українська хата: архітектура, побут, світогляд. Черкаси: Брама-Україна, 2012. 150 с.
- [2] Циганок О.О. Традиційна українська хата: конструктивно-просторові особливості. Умань: УДПУ, 2011. 200 с.
- [3] Даренська В.М. Сакральність простору традиційного українського житла. Луганськ: Східноукраїнський національний університет, 2019. 180 с.
- [4] Сілецький Р. Традиційне українське житло та його символіка Local History. 2023. 24.01.URL: <https://localhistory.org.ua/videos/bez-bromu/navishcho-mati-mertsia-pid-porogom-traditsiine-ukrayinske-zhitlo-ta-iogo-simvolika-roman-siletskii/>
- [5] Велика українська енциклопедія. Стаття «Хата (житло)».URL:[https://vue.gov.ua/%D0%A5%D0%B0%D1%82%D0%B0_\(%D0%B6%D0%B8%D1%82%D0%BB%D0%BE\)](https://vue.gov.ua/%D0%A5%D0%B0%D1%82%D0%B0_(%D0%B6%D0%B8%D1%82%D0%BB%D0%BE))